

Geboren in 1829 te Vlaardingen, waar zijn vader Hervormd predikant was, bezocht hij, als deze in 1832 predikant te Leeuwarden is geworden, aldaar het Gymnasium en wordt, na dat te hebben afgehoopen, student in de Theologie te Utrecht. In 1851 tot proponent bevorderd, is hij, zoon van een rationalistischen vader, liberaal. Maar als hulprediker te Antwerpen, komt hij, door den omgang met een geloovigen kunstschilder, weldra tot verandering van denwijze. Daarna predikant te Heusden, straks te Blauwkapel, later ook te Hilversum, is hij van 1861—1883 predikant in Den Haag. Kerkelijk hoogleraar te Amsterdam van 1883 tot 1889 en sedert dat jaar hoogleraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden, woont hij als emeritus te Arnhem, waar hij in 1905 sterft. Met een driemaal Amen antwoordde de stervende op de door een der zijnen hem toegesproken woorden: »Wie in den Zoon geloof, heeft het eeuwige leven en zal den dood niet zien ewiglijk!»

Aanvankelijk beïnvloed door de lezing van Spinoza, maar daaraan al spoedig ontkomen en nog op later leeftijd diens stelsels weerleggend met zijn, in 1876 verschenen, thans herdrukte boek: »Spinoza en de idee der Persoonlijkheid», wordt hij reeds vroeg een trouw, maar zelfstandig leerling van Chantepie de la Saussaye. Aan Schleiermacher, verwant, maar nog aan de latere Duitse Theologen, kent ook hij aan het willen of het ethische den voorrang toe. God heeft niet een, door het verstand kenbare leer, maar Zich zelf geopenbaard en voor ons heeft die Openbaring daarom een »ethisch» karakter. Wij kennen God niet door ons verstand, maar door ons zelf aan Hem gewillig overtegeven, gelijk Hij zich in Christus, wiens eeuwige Godheid door Gunning werd erkend en wat hij dan beled door te zeggen, dat hij »Hem aanbad als zijn Heer en zijn God», — aan ons heeft willen geven. Tegenover het individualisme legt Gunning nadruk op den gemeenschapszin met de bekende uitdrukking: »het geloof der Gemeente»; pleit hij voor het belijdend karakter der Hervormde Kerk en drong reeds in 1863 en 1882, maar vooral sedert 1903, op haar reorganisatie aan.

Theosoof in den zoeven genoemden zin, als Saussaye, en niet alleen Godgeleerde, maar ook Wijze, had hij bijzondere voorliefde niet alleen voor Schelling, maar ook voor Jacob Böhme en v. Baader. Daarbij thuis in de letterkunde, met name in de Duitse, heeft hij, zoo door zijn geschriften, maar vooral door zijn prediking en zijn persoon in de hoogere kringen, door zijn herderlijke zorg in den volkskring, invloed geëffend.

„Genade en Eere.”

Want God de Heere is een Zoon en Schild; de Heere zal genade en eere geven; Hij zal het goede niet onthouden den genen die in oprechtheid wandelen. Psalm 84:12.

Het leven hier op aarde brengt voor vele van Gods kinderen een moeilijk vraagstuk. Zij zien het voor oogen dat vroemdheid in het hart en het uitwendig levensgeluk niet altoos aan verbonden zijn. Zij merken het op dat integendeel juist de kinderen der wereld dikwerf moge roemen in aardich geluk, en dat zij die den Heere vreezen, menigmaal hiervan zijn verstoken. Dit geeft dan aanvankelijk onrust in het hart, en de ziel kan zich niet aanstands vereenigen met dit doen des Heeren. Wij zouden het zoo anders willen hebben, en zoo anders willen zien, om de leiding des Heeren in het leven van de kinderen der menschen goed te keuren.

o, Stoud het aan ons, dan zouden zij die voor God den Heere leven, lust hebben in de vrees des Heeren, en dienen in zijn Koninkrijk, voor aller oog tot de geregeneden op aarde behooren. Hunner zou zijn de rijkdom, de macht en de eere. En dan zouden zij die de wereld dienen, in zonde leven en het rijk der duisternis bevoorleden, voor aller oog een duidelijk zichtbare straf, den druk van den vloeken moeten dragen. Immers zoo zou het onderscheid openbaar worden tusschen den rechtvaardigen en den goddeloos, tusschen dien die God dient en dien die Hem niet dient.

En dere onze menscheleke gedachte tegen wij gaarne door den Heere onzen God in Zijn voorzienig bestel ten uitvoer gebracht. Deed God de Heere zoo, wij waren het van stonde aan met den Heere eens, zouden Zijn doen prijzen, en daarin gereede oortuiging vinden om met kleen en nadruk tegen de zonde en het leven in de wereld te waarschuwen, en ijverig en krachtig op te wekken tot liefde voor God en tot den dienst des Heeren.

Maar wij zien het anders, en het is ook anders. U, o nietig menschenkind, wordt nooit gevraagd hoe God regeert, en hoe Hij het leven van de kinderen der menschen op aarde leiden zal. Hij, die hemel en aarde geschapen heeft, en alle ding regeert naar Zijn eeuwig en vrijmachtig welbehagen, komt met goddelijke majesteit u voor, doet u verbaasd en verwonderd staan over Zijn regiment, en vraagt lof en aanbidding voor al wat Hij doet.

En dan openbaart zich de wijsheid en de majesteit Gods juist in het niet menscheleke, in wat verre boven alle menscheleke gedachte uitgaat, in het zuiver Goddelijke.

Want Mijne gedachten zijn niet ulieder gedachten, en uwe wegen zijn niet Mijne wegen, spreekt de Heere. Want gelijk de hemelen hooger zijn dan de aarde, alsoo zijn Mijne wegen hooger dan uwe wegen, en Mijne gedachten hooger dan ulieder gedachten.

Wij zien het in ons midden en rondom ons zoo menigmaal, dat er genade is zonder eere, en eere zonder genade.

Hoe hebben de vromen in Israël over dit wonder van het Godsbestuur niet gezeuen en gepreeld. Hoe menig kind van God heeft met dit levensraadsel zijn ziel niet gekweld en gepijnigd. Hoe menig menschenhart is hier niet in opstand gekomen en kon slechts door krachtige genadewerking tot onderwerping worden gebracht.

Het is het zielelijden van Job geweest dat hij, kind van God, zeldzaam rijk was in genade, maar dat Satan, onder Gods toelating, hem van al zijn eere en heerlijkheid mocht berooven.

De Prediker van Jerusalem was voortdurend

mee bezig dat een rechtvaardige in zijn gerechtigheid omkomt, en dat een goddeloos in zijn boosheid de dagen verlengt.

Asaf zong het luide uit in zijn klaaglied dat zijn voeten schier waren uitgeweken, en zijn treden bijkans waren uitgeschoten als hij zag den vrede der goddeloosen, die geen banden tot hun dood toe kennen, wier kracht frisch blijft, die niet in moeite zijn als de andere menschen. Zij zetten hun mond tegen den hemel, en hun tong wandelt op de aarde. Het is een en al eere, en daarom omringt hen de hoovaardij als een keten en zij gaan de inbeeldingen des harten te boven.

En zij die genade kennen, en genade bezitten, bevinden het zoo gansch anders. Zij hebben moeite en verdriet. Hunner is vaak het lange lijden. Het bracht Asaf er toe te zeggen: immers heb ik te vergeefs mijn hart gezweven, en mijn handen in onschuld gewassen, dewijl ik den gansen dag geplagd ben, en mijn bestraffing is er elken morgen. Hij past het toe op al Gods volk: daarom keert zich Gods volk hiertoe, als hun wateren eens volten beken worden uitgedrukt.

Het is zoo, en de ervaring van alle tijden bevestigt het, dat de Heere onze God aan de kinderen der wereld wel de zaligmakende genade voor hart en ziel onthoudt, maar toch overvloedig voor het aardache leven met eere en heerlijkheid hen kroont. En dat daar tegenover de kinderen die Hij, naar Zijn eeuwig verkiezing, zoo rijk begenadigd in den Geloof, hier op aarde veelal een zoo moeitvol leven hebben, van eere en heerlijkheid schier niet weten.

Genade zonder eere, daarvan weet in het bijzonder Paulus te spreken, als hij er op wijst dat tot Gods volk behooren niet vele wijzen, niet vele machtingen, niet vele edelen, en dat God heeft uitverkoren het dwaze der wereld, het zwakke en verachte der wereld om rijk te zijn in het geloof.

Lazarus was rijk in genade, zijn ziele werd door Gods engelen in den hemel geleid, evenwel in de wereld had hij geen eere. De rijke man genoot al wat de wereld bieden kon, maar hij deed zijn oogen open in de plaats der eeuwige pijniging.

En toch, genade en eere zijn niet te scheiden. De Heere onze God heeft die twee op het aller-naast saam verbonden. Immers, hoor het den Psalmist luidt uijubelen: God de Heere is een Zoon en Schild. De Heere zal genade en eere geven.

Genade in eere.

Zoo was het met Mozes, die eerst de genade ontving om te verkiezen liever met het volk van God kwalijk gehandeld te worden dan voor een tijd de genieting der wereld te hebben, achtende de versmaadheid van Christus merderen rijkdom te zijn dan de schatten van Egypte, maar die daarna gekomen is tot de eere een leidman van Israël te worden, een middelbaar des Ouden Verbonds.

Zoo was het met Jozef, die eerst genade ontving om in alles getrouw te zijn met zijn God, en daarna verhoogd werd tot Farao's rechterhand, dragen mocht het koninklijk kleed en rijden in den koninklijken wagen.

Zoo was het met Daniël, die eerst genade ontving om staande te blijven te midden van al de verleidingen in den vreemde, die zijn kuise bleef buigen voor den God zijner vaderen trots alle bedreiging, en daarna verheven werd tot den eerste in den staat, en gesteld tot een hoofd over al de satrapen des rijk.

Ja waarlijk, de Heere onze God geeft aan zijn kinderen genade en eere. En zalig is het als er eerst genade en dan eere mag zijn, want die eere is duurzaam en eeuwig blijvend.

De eere der wereld is een eere zonder genade, en daarom bedrieglijk, voor de eeuwigheid niets waard. Wilt ge de waardij van die ijdele eere weten? Ga dan met Asaf in het heiligdom en let op het einde. Zij storten van den top van eer in eeuwige verwoesting neer. Dan is het als een droom na het ontwaken.

Neen, betekenis en waardij heeft alleen de eere die God de Heere geeft aan Zijn kinderen die eerst genade ontvangen hebben. En ook die eere is genade. Het is genade voor genade. Genade die in eere en heerlijkheid zich openbaart.

Het wordt hier op aarde niet aan al Gods kinderen geschonken, dat zij mogen roemen in genade en eere. Verreweg de meesten mogen hier alleen voor genade des outfermens danken. Maar als een Jozef, Mozes en Daniël die eere hier op aarde wel ontvangen, dan schijnt daarin de trouwe onzes Gods en de almacht Zijner genade. 'an strekt dat tot verheerlijking van den Naam des Heeren onzes Gods. Hij kroont niet vree het einde Zijner koechten en maakt waar Zijne belofte: die Mij eeren zal Ik eeren.

Maar het geldt wel voor al Gods kinderen, zonder onderscheid, dat eens, als Israels Outfermer hun zijn volle gunst zal betonen, dat zij dan genade en eere zullen ontvangen, want Jesus Christus heeft al de Zijnen gemaakt tot koningen en priesters Gode en den Vader. Hij geeft de koningskroon in den hemel. En al die koningskinderen zullen zingen en juichen voor den Troon:

Wij steken 't hoofd omhoog.

En zullen 't eeroorkron dragen,

Door U, door U alleen,

Om 't eeuwig welbehagen!

Dr. A. K. Jr.

Amsterdam, 26 Nov. 1920.

Het Instituut der zoogenoemde Volksuniversiteiten heeft binnen korten tijd ook in ons land burgerrecht verkregen. In schier al onze grotere steden zijn zulke Volksuniversiteiten opgericht, waar de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek in meer populair vorm onder het volk worden gebracht.

Nu is de naam Volksuniversiteit mischien ietwat pompeus gekozen, want wat men gewoonlijk onder een Universiteit of Hoogeschool verstaat, heeft met deze Volksuniversiteiten al zeer weinig overeenkomst. Van een vaste aanstelling tot hoogleraar is bij deze Volksuniversiteiten geen sprake. Examen worden niet afgenomen en graden niet uitgedeeld. Het instituut bestaat alleen daarin, dat enkele geleerden, hetzij dan hoogleraren of andere mannen van wetenschappelijke naam, worden uitgenoodigd om gedurende de wintermaanden een zeker aantal voorlezingen te houden, bepaaldelijk over onderwerpen met hun vak in verband staande, terwijl de toegang tot deze voorlezingen voor ieder die een bepaalde som betalen wil, openstaat.

In Engeland, waar deze beweging 't eerst schijnt opgekomen te zijn, spreekt men van *University extension*, d.w.z. van een uitbreiding der Universiteiten. Men vond dat de

Universiteiten te veel een wereld apart vormden, en dat de hoogleraren, die daaraan verbonden waren, te veel buiten het volk bleven staan. De colleges aan zulk een Universiteit gegeven worden gemeenlijk alleen bezocht door degenen, die voor de wetenschap worden opgeleid. De hoogleraren deelden de resultaten van hun wetenschappelijk onderzoek op deze colleges mede of legden die neder in wetenschappelijke geschriften, die reeds door het gebruik van vaktermen voor gewone menschen ongenietbaar zijn. Het *odi profanum vulgus et arceo*, ik heb een afkeer van het gemeene volk en houd het op een afstand, scheen maar al te veel op deze leraren der wetenschap van toepassing.

Het is daartegen, dat een geest van verzet is gekomen. Al begreep men zeer wel, dat het wetenschappelijk onderzoek zelf buiten den kring van het gewone volk valt, toch keurde men deze strenge afzondering van de kaste der geleerden niet goed. Er was een sterke wetensdrang en behoefte naar kennis onder het volk gekomen. En men wilde dien wetensdrang niet lesschen met allerlei tweedehandsboeken, waarin zoogenoemd de wetenschap populairiseerd werd, maar die gewoonlijk enkele decennien ten achter zijn, doch bij de bron zelf. Daaraan dankte deze nieuwe beweging haar oorsprong. De Universiteit moest uit haar eigen kring uitkomen en ook het volk voorlichten. Dat werd met deze Universiteits-uitbreiding bedoeld.

Al ontveinen we ons niet, dat er aan dit populariseren van de wetenschap gevaren verbonden zijn en al schijnt het zelfs ondoenlijk om aan degenen, die zelfs de meest elementaire kennis niet bezitten, bijv. de resultaten van de natuuronderzoekers duidelijk te maken, toch kan niet ontkend worden, dat er in dezen wetensdrang, vooral van de meer ontwikkelde, een uitnemend element schuilt. In ons land heeft wel niemand meer dan Dr. A. Kuyper ertoe bijgedragen om het peil der kennis waarop ons volk stond, te verhoogen. En in de *Standaard* en in de *Heraut* behandelde hij de moeilijkste staatkundige en theologische vraagstukken. En dank zij de uitnemende leerschool, die ons volk daarin ontvingen heeft, is het tot een rijpheid van ontwikkeling gekomen, waarvoor het niet dankbaar genoeg kan wezen. Zelfs in Roomsche en Liberale bladen werd in dat opzicht ten volle hulde aan den ontslapene gebracht.

Het is daarom geheel in zijn geest, dat ook de Vrije Universiteit besloten heeft zulk een uitbreiding aan haar onderwijs te geven. Reeds meermalen was de wensch daartoe uitgesproken. Men voelde, dat men aan de gewone volksuniversiteiten niet genoeg had. Hoewel aan deze volksuniversiteiten met loffelijke onpartijigheid ook mannen van onze richting werden uitgenoodigd en men hier op de Calvinisten nooit het ostracisme heeft toegepast, kon toch het onderwijs daar gegeven niet ten volle bevredigen. De eenheid van gedachte en beginsel ontbrak.

De Vrije Universiteit aan dien wensch gehoor gevende, heeft thans enkele geleerden uitgenoodigd om gedurende dezen winter volksvoordrachten te houden, deels in het gebouw der Vrije Universiteit aan de Keizersgracht, deels in het Physiologisch Laboratorium op het Valeriusplein. Het is haar gelukt daarvoor de medewerking te verkrijgen van twee harer hoogleraren: Prof. Mr. D. P. D. Fabius en Prof. Dr. F. J. J. Buytendijk en van twee geleerden buiten den kring der professoren, Dr. J. C. de Moor en Dr. R. H. Woltjer. Prof. Fabius zal het onderwerp behandelen: *Staat en Kerk*. Dr. de Moor: *De Nieuwre Letterkunde*. Prof. Buytendijk: *de Evolutie* en Dr. R. H. Woltjer: *Zeer lage temperaturen*. De beide laatste voordrachten, die in het Physiologisch Laboratorium zullen gehouden worden, zullen met lichtbeelden en enkele proeven worden toegelicht. Prof. Fabius zal deze voordrachten houden Vrijdag 21 en 28 Januari en 4 en 11 Februari; Dr. de Moor Vrijdag 25 Febr., 4, 11 en 18 Maart; Prof. Buytendijk Maandag 7, 14, 21 en 28 Februari en 7 Maart; Dr. Woltjer Dinsdag 18 en 25 Januari en 1 en 8 Februari. Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot het Bureau der Vrije Universiteit.

De keuze zoowel van de sprekers als van de onderwerpen schijnt ons zeer gelukkig te zijn geweest. Moge een ruime opkomst toonen, dat ons volk gaarne gebruik wil maken van deze gelegenheid om meer kennis op te doen. En moge deze eerste serie van volksvoordrachten door meerdere worden gevolgd. Al wat dienen kan om den band tusschen onze Hoogeschool en ons volk te versterken, is ons van harte welkom.

Gevaar voor het Protestantisme.

De nieuwe indeeling naar nationaliteiten heeft, — er kan hierop niet ernstig genoeg gewezen — geen geringe gevaren voor het Protestantisme meegebracht.

Aan Hongarije is een belangrijk deel ontscheurd en toegewezen aan Roemenië, waardoor de zoo bloeiende Protestantische Kerk in dat deel aan de ernstigste gevaren is blootgesteld. In Roemenië heerscht de Griekische Kerk en deze Kerk is van huis uit zeer onverdraagzaam en duldt het bestaan van andere Kerken naast haar niet. Daarbij komt, dat politiek belang meebrengt, dat het veroverde deel zoo nauw mogelijk met Roemenië saamsmelt en daarentegen de banden met Hongarije worden doorsneden. Onze Protestantische Kerken in Zevenburgen zullen dus aan een dubbel aanval bloot staan. De Griekische Kerk zal doen wat zij kan om de leden der Kerken tot haar schoot te doen overgaan. En de Regering zal daarbij de behulpzame hand bieden. Het is dan ook te begrijpen, dat onze Calvinisten in Hongarije met grooten

angst de toekomst dezer nu van hen gescheiden Kerken tegemoet zien.

En evenzo staat het met die deelen van het vroegere Duitschland, die weer aan Polen zijn afgestaan. In Polen heerscht oppermachtig de Roomsche Kerk, die reeds vroeger hier het zoo schitterend opgekomen Protestantisme geheel onderdrukt heeft, zoodat nauwelijks een spoor meer van de Protestantische Kerk te ontdekken valt. En de Poolse regering is er op uit, evenzeer als de Roemeensche, om iederen band, die de nu veroverde deelen aan het vroegere vaderland verbindt, vooral de religieuze banden te verbreken. Reeds nu is het aantal Protestanten, zoodat men ons schrijft, in deze aan Polen afgestane gebieden met 50 pCt. en meer vermindert. En de geschiedenis dezer Evangelische gemeenten is een ware lijdensgeschiedenis. Ze worden op alle mogelijke wijze belemmerd in hare vrijheid en onderdrukt.

Ook voor Opper-Silezië, waar nu binnen kort de stemming moet gehouden worden, die beslissen zal of dit rijk land aan Polen of aan Duitschland zal toebehooren, is men daarom, wat de toekomst der Protestantische Kerk betreft, zeer beducht. Al is de bevolking in hoofzaak Roomsch, toch heeft men er 180 000 Evangelischen, in ongeveer 70 gemeenten verzameld, die alle tot hoogen bloei zijn gekomen. Ze vormen een tiende deel der bevolking. En de bange vrees is, dat ook deze Protestantische Kerken, wanneer Opper-Silezië aan Polen ten deel valt, ten doode zullen zijn opgeschreven.

Enkele afgevaardigden dezer Protestantische Kerken zijn dan ook naar Holland gekomen; ze hebben in de Duitse Kerk in Den Haag een voordracht gehouden over het onderwerp: de volksstemming in Opper-Silezië en de Protestantische Christenheid, en ze hebben ook ons een uitvoerig schrijven doen toekomen met de bede om onzen steun hun niet te onthouden ten einde de publieke opinie te bewerken.

In zooverre dit schrijven een politiek karakter draagt en klaagt over de wijze, waarop de Poolse regering door allerlei gewelddadige maatregelen tracht invloed uit te oefenen op deze volksstemming en daarbij min of meer oogluikend geholpen wordt door de Entente-regeeringen, zoodat van een waarlijk vrije stemming geen sprake zal wezen, valt dit vraagstuk buiten het kader van ons blad. Maar wel steunen we van harte den wensch, in dit schrijven uitgesproken, dat hoe deze volksstemming ook moge uitvallen, van den Volkerenbond zal geëischt worden, dat de plichtig toegezegde bescherming der nationale en religieuze minderheden ook metterdaad zal geschonken worden.

De Volkerenbond, die thans in Genève saamkomt, heeft in dat opzicht een hooge roeping. Hij heeft te waken en toe te zien, dat de nieuwe verdeling der volkeren, die heeft plaats gevonden om aan lang bestaand onrecht een einde te maken, niet een nieuwe bron van onderdrukking en onrecht wordt. En waar het hier vooral geldt de bescherming van Protestantische Kerken, mag wel van heel de Protestantische wereld een ernstige roepstem uitgaan, dat de bescherming dezer minderheden, zoo heilig en plichtig verzeerd en toegezegd, niet een ijdele belofte blijke. Calvin heeft in zijne dagen, overal waar de Protestantische Kerken verdrukt en met ondergang bedreigd werden, het voor deze Protestanten opgenomen en geen middel ongebruikt gelaten om hun te hulp te komen. En we zouden ontrouw zijn aan ons Calvinistisch verleden, bovenal we zouden toonen het woord van den Apostel Paulus niet te verstaan: als één lid lijdt, dan lijdt het heele lichaam mede, wanneer we voor deze Protestantische broeders niet in de bres springen, nu het lijden der vervolging hen bedreigt.

Da Costa.

De historie, heeft een geestig Franschen gezegd, is de wederopstanding der dooden. Ik zou er aan toe willen voegen: ook dergenen, die door een voorbarig oordeel dood waren verklaard, maar die een rechtvaardiger nageslacht weer herleven doet.

Men weet hoe de Tachtigers over Bilderdijk en Da Costa hebben geoordeeld. Hun poëzie was gewollene rhetoriek. Alle diehterlijke geest ontbrak hun. Ze werden op den Areopagus der Letterkunde ter dood veroordeeld. De beulshanden van Kloos voerden het vonnis uit. Dat achterlijk Calvinisten nog met Bilderdijk en Da Costa bleven dwepen, was een bewijs van hun wansmaak. Bilderdijk en Da Costa waren literair gesproken dood.

Maar de kentering kwam met Bilderdijk's eeuwfeest. Kloos deed amende honorable. Het doodvonnis werd herroepen. Bilderdijk's groetheid als diehter werd weer erkend. Men kan over Bilderdijk weer als een der uitnemendste diehters, die ons land bezat, spreken, zonder met laatlunkende minachting te worden afgescheept. Aan de onsterflijke verdienste van Bilderdijk voor onze taal en onze letterkunde wordt weer algemeen hulde gebracht.

Met Da Costa ging de revisie van het oordeel der Tachtigers een zwaarder gang. Van Da Costa gold niet, wat Bilderdijk van zich zelf zong:

Holland's taalschat uit te storten

Is mijn glorie, anders niet.

Da Costa's stroeve Alexandrijnen bieden geen taalmuziek aan het kunstminnend oor. Hij beschikt niet over den rijkdom van gedachten en de verscheidenheid van vorm, waarin een Bilderdijk meester was. Het is de zware orgeltoon, nooit het spelen van de veldluit, wat ge bij hem beluistert. Bovenal, Da Costa is vóór alles Christen. Hij kent slechts één zielsaacht, om, evenals de profeten van Israël te toornen tegen de afgoden van zijn tijd en op te komen

voor de eere Gods. Elke zang van Da Costa is een strijd tegen de ongodsdienst. En hoe kon een literaire beweging, als van de Tachtigers die in den grond zoo antichristelijk was, dan dezen held des geloofs eeren?

Maar evenals Busken Huet, trots al de bezwaren, die hij tegen Da Costa heeft, toch eindigen moest met te erkennen, dat deze »zoon van Israël» een diehter was geweest bij de gratie Gods, zoo komt ook het »jongere» Nederland op zijn oordeel over Da Costa terug. Het teekent, dat de heer M. A. P. C. Poelhekke, wiens *Woordkunst* een der meest gebruikte leerboeken is op de scholen en die geheel op het standpunt der nieuweren staat, een Bloemlezing uit Da Costa's werken uitgaaf en daarbij een Inleiding schreef, die van groote waardeering voor Da Costa getuigt. Zoo zal ook in breederen kring Da Costa weer bekend worden, en de tijd is niet ver meer af, dat ook hij weer zijn ereplaats onder onze diehters hernemen zal.

En niet minder tekenend dan deze uitgave van den heer Poelhekke is wat in een recensie van deze Bloemlezing in de *Haagsche Post* door haar litterairen medewerker over Da Costa en de Tachtigers gezegd wordt. Dat de Tachtigers Da Costa, wiens »diehterlijke taal» voor een bijbelvast en bijbelvriendelijk volk juist haar bekoring ontleende aan haar bijbelschen oorsprong en daardoor gewild was, niet begrepen, lag daaraan, zegt hij, dat deze Tachtigers agnostisch en Shelleyaansch atheïstisch, Grackiseerend en nieuw-liberaal waren. Om aan Da Costa recht te doen wederwaren moesten tijden komen van religieuze herleving, óók bij degenen die godsdienstigheid van dogmatisme en fanatisme weten gescheiden te houden.

Reeds deze uitspraak nu is zeer opmerkelijk. Het bezwaar onzerzijds tegen de Tachtigers ingebracht was niet, dat zij de »woordkunst» tot ideaal verheven; hun strijd tegen de »gezwollen rhetoriek» had zelfs voor een goed deel onze sympathie; maar dat de geest, die hen dreef, anti-religieus was. Dat nu wordt hier onomwonden toegegeven. Nog sterker, juist aan dit atheïstische wordt getuigen, dat deze Tachtigers voor Da Costa geen waardeering konden voelen, hem zelfs niet begripen konden.

Bovendien, de maastaf door de Tachtigers aangelegd, erkent deze recensent, was eughartig. Men moet de verzen van Da Costa lezen niet als een naar de woordkunst schifftend literatuurgemeter van tachtig, maar naar het principe van Verlaine: »De la musique avant tout et tout le reste est littérature», in dien zin opgevat, dat zulk een muziek eveneens kan zijn het orgel en de koraal van de zielekerk.

Met de levensopvatting van Da Costa is deze recensent het geheel oneens. Dat Da Costa de taal niet vernieuwd heeft en als woordkunstenaar geen betoekenis heeft gehad, houdt ook hij staande. Maar toch meent hij, dat men Da Costa's poëzie kan liefhebben, omdat achter de gezwollenheid der rhetoriek, het »te veel» van de taal, de echtheid van het gevoel en de overtuiging levende is en levende blijft. En bij Da Costa krijgt juist deze harte-kreet, welke gesmoord wordt in diehterlijke taal, een tragiek, die de smarten van het meewaren, de deernis, de erbarming opwekt. Er ligt in zijn verzen, zegt hij, de ziel van een Hebreuwschen man, verdreven van zijn »Libyaansche zanden», die zich heeft te uiten in een taal, die de zijne niet is, in een land, dat het zijne niet is en die in een Zion geloof, op een Zion hoopt, en Zion liefheeft. Ziehier, eindigt hij, de tragiek van dezen echten diehter, die nochtans slechts stamelen kon. Zoo staat hij, zelfs als dat stamelen erkend wordt, weer midden in dezen brandenden tijd. En (wij onderstrepen) *terwijl zij, die hem doodvergen, aan het verouderen zijn, omdat zij ons niet anders te brengen hadden dan een anderen vorm, blijft hij, symbool van het eeuwigen volk, waaruit hij ontsprong, ook de toeverlaat van nieuwe menschengeslachten, omdat hij »inhoud» bezat.*

Dat voorts deze recensent de kritiek op Da Costa's geestesrichting niet spaart, spreekt wel vanzelf, waar hij niet tot Da Costa's geestverwanten behoort. Zelfs is hij daarbij tegenover Da Costa niet eens altoos blijk geweest. Da Costa's belijdenis van de Calvinistische levensopvatting bracht hem, meent hij, geen stoffelijk lijden, en wellicht daarom, zegt hij, heeft Da Costa niet een democratisch en sociaal Christendom gebracht. Da Costa zou voor zijn overgang tot het Christendom geen enkel offer hebben te brengen gehad. In zijn woning aan de Rozengracht zou hij levenslang het rustige, welverzorgd leven geleid hebben van een gefortueerd kamergeleerde. En zelf zóó zonder zorgen levende, zou hij ook niet zijn opgekomen voor een humaner behandel van den werkmans, den zeevisscher, den matroos, den Javanen, den Surinaamschen slaaf, den gevangene, den landlooper, den bedelaar, kortom van al degenen, die in zijn tijd zoo ontzettend leden. Multatuli zou eerst de groote pleitbezorger voor deze ongelukkigen zijn geweest.

Geheel rechtvaardig is deze kritiek op Da Costa niet. Vooreerst toont de schrijver al heel weinig op de hoogte te zijn met de levensomstandigheden van Da Costa, wanneer hij meent, dat Da Costa nooit een offer heeft te brengen gehad voor zijn Calvinistische levensopvatting en zijn leven lang het welverzorgd leven van een gefortueerd kamergeleerde heeft geleid. Gefortueerd was Da Costa niet. En het is bekend genoeg, hoe de »rijke vrienden» telkens Da Costa te hulp moesten komen, wanneer het geldgebrek al te nijpend werd. Da Costa heeft altijd met geldzorgen te worstelen gehad en dat maakte hem niet zelden geprikkeld. Het klinkt daarom schier

als ironie, dat welverzorgd kamergeleerd juist, dat Da heeft gehad Behoeven w mislukte po financieel hi fessoraat te Athenum? overtuiging Akademie ve gesloten hiel Ook de l oog zou he nooden van niet juist. I lied van 184 dagen teeken

Wat baat,

hij),

Uw opge

En roemv

Als heel

Die uw o

Van 't u

Terzijde

Hier we

En schitte

En sapper

Der stan

Gemor bij

Geworpen

Van hitte

De ateden

Tegen den

heid, door d

heeft Da C

al achte hij

de orde der

steld had, e

daarom als

voor een ar

doet hooren

te wachten

verzetten. V

Toenna

Toenna

En klein,

God wild

Maar ook

En daaron

zijn tijd toe

Ga, Staat

Op vereen

Zoo ver de

Dat Woer

Van volkj

Dat Da C

hebben, is d

scherp als D

daad van zij

tegen de ond

pleit voor t

rijken en zoo d

vrijheden aan

volksinvloed

toont daarmee

genomen so

Maar al d

Costa niet, z

zaak in zijn

eeuw, dat de

»Wet en Wo

alle stuiting

zag hij allee

Woord van

er zeker en

tatuli, die z

bewegrede

Maar om e

recensie was

wezen alleen

door een lette

te laten zien,

deering van I